

Opponensi vélemény

Viskolcz Noémi: Az öntörvényű palatinusné: Thököly Éva (1659–1716)
című akadémiai doktori értekezéséről

Ha egy angol vagy francia történész olyan témát és hozzá olyan forrásanyagot talál, mint Viskolcz Noémi, először is hálát ad Cliónak, majd leül, és megír egy olyan könyvet, amelyet a világ számos nyelvére lefordítanak. De vajon el lehet-e nyerni egy nemzetközi bestsellerrel a Magyar Tudományos Akadémia doktori címét? Legnagyobb sajnálatomra Viskolcz Noémi nem volt hajlandó tesztelni ezt. Sőt még azon aggódott, hogy egy kora újkori arisztokrata nő életrajza megfelelő alapanyag lehet-e: „Vajon a téma megfelelő-e egy nagyszabású írásmű kereteit kitölteni?” A válasz egyértelműen igen. Thököly Éva élete a maga teljességében gyakorlatilag ismeretlen, az egyetlen róla szóló kismonográfia német nyelven jelent meg Margit Kopp tollából, amely azonban hiányosságai és tévedései miatt nehezen tekinthető professzionális feldolgozásnak. A téma, nem csupán egy életrajzot kínál, a fordulatos történet mellett azért is remek választás, mert rengeteg réteget ki lehet bontani általa. Nemcsak a korszak politikai, társadalmi, gazdasági és jogi viszonyaira kínál jó rálátást, hanem egyben kiváló terepe a kultúr- és mentalitástörténeti kutatásoknak, ezen belül is a család-, érzelem- és nőtörténeti vonatkozásoknak.

A disszertáció címadása igen jól sikerült megoldás, mert Thököly Éváról három kulcsfontosságú tényezőt emel ki: 1. A társadalmi státuszát és szerepét, azaz, hogy az ország első főméltóságviselőjének, a nádornak a felesége. 2. Egyben jelzi Thököly Évának Viskolcz Noémi szerint legmeghatározóbb tulajdonságát, az öntörvényűséget. Ez ügyes előrejelzés, mert a kor főnemesi asszonyaival szemben támasztott elvárások ismeretében már a cím alapján sejthetjük, hogy nem egy átlagos és sima életpálya fog elélni tárulni. 3. A születés és halálozás dátumának megadásával a disszertáció időkeretei is világosak. Az 1659–1716 közti időszak valóban a disszertáció időbeli fókuszja, de mivel a műben a Thököly család története szintén nagy hangsúllyal szerepel, az olvasó többet kap: a tárgyalt korszak ténylegesen a 16. század végétől a 18. század elejéig terjedő intervallumra szélesedik ki.

A téma feldolgozatlanságából fakadóan Viskolcz Noéminak nagyvolumenű forráskutatást kellett elvégeznie, amit tanítani való módon teljesített. Az alapot természetesen a Magyar Nemzeti Levéltárban és a Fraknón őrzött Esterházy anyag jelentette, ezeken kívül a Nemzeti levéltár kincstári és kancelláriai részlegének számos fondja, a Batthyány család levéltára, a Thököly iratok, az esztergomi Prímási Levéltár, a bécsi Staatsarchív és a besztercebányai Ko-

hary levéltár, valamint kolozsvári kutatások, ill. a különböző hazai és külföldi elektronikus adatbázisok szolgáltak fontos új ismeretekkel. A legizgalmasabb és mondhatni váratlan találat a bécsi ferences levéltár volt, amely Thököly Éva 1700 utáni éveire világít rá. Az anyagot ugyan Margit Kopp könyve hozta a köztudatba, de meggyőződésem, hogy a szisztematikusan kutató, rendkívül alapos Viskolcz Noémi magától is rálelt volna. A 18 doboznyi anyag mintaszerű feldolgozása pedig kifejezetten az ő nevéhez köthető. A disszertáció gazdag forrásbázisán semmi nem látszik azokból a nehézségekből, amelyeket a világvjárvány és egyes levéltárak külön engedélyhez kötött, ill. korlátozott hozzáférésű használata támasztott.

Ugyanilyen széleskörű a kiadott források és a vonatkozó, ill. a szélesebb kontextusú szakirodalom ismerete és felhasználása. A 2016-ban Zamárdiban rendezett „*A történeti életrajz módszertani kérdései*” című konferencián a vita során Ormos Mária arról beszélt, hogy számára a legfontosabb szabály mindig az volt, hogy mindent elolvasott az adott témáról, de egyetlen szerző állítását sem tekintette magától értetődően hitelesnek, ezért minden fontos adatot maga is leellenőrzött. Viskolcz Noémi disszertációja ugyanezt a szemléletet tükrözi. Újból kézbe vette a már jólismert forrásokat is, ütköztette az eltérő adatokat, véleményeket, és igyekezett a homályos vagy hiányzó részleteket felderíteni. Mivel eleve hatalmas új anyagot gyűjtött össze, munkájának egyik fontos eredménye az lett, hogy a nagynevű történész elődök és kiváló kortárs kollégák számos pontatlanságát, figyelmetlenségből vagy a kellő adatok hiányából fakadó tévedését sikerült korigálnia.

Fontos kiemelni, hogy Viskolcz Noémi nemcsak magabiztosan használja a szakirodalmat, hanem igen jelentős tételeit ő maga alkotta meg. 2006-tól kezdve 11 tanulmányt ill. kisebb forrásközlést publikált, amelyek a temetkezési szokásoktól a borokon át a historiográfiai írásokig igen változatos témákban tárgyalják az Esterházy és a Thököly familia történetét. A csúcsteljesítmény pedig a kutatócsoportjával együtt készített két forráskötet, Esterházy Pálnak a feleségeivel, Esterházy Orsolyával, ill. Thököly Évával folytatott levelezésének a publikálása. Mindez kiválóan mutatja, hogy milyen út vezetett a disszertációhoz, és mennyire szerves része Viskolcz Noémi munkásságának ez a mű. A fejlődési folyamatot, a kutatástörténetet és a munkatársak szerepét a szerző részletesen ismertette a disszertáció bevezetésében, amelyvel egyben világosan bemutatta, hogy mi mindenben tudta meghaladni a témáról való eddigi ismeretinket.

A disszertáció legfontosabb új tudományos eredménye természetesen az életrajz elkészítése. Korábban a korszak legjobb ismerői is csupán pár oldalon tudták volna összefoglalni Thököly Éváról való ismereteiket, most viszont az életpálya minden lényegi kérdésére kiterjedő, sok szempontot vizsgáló teljes biográfia áll a rendelkezésünkre. Emellett azonban még

számos — több esetben a szűkebb témán túlterjedő — újdonságot olvashatunk. A teljesség igénye nélkül említek erre példákat: a disszertációban van egy hosszú fejezet, amely a Thököly családnak és szűkebb rokonságának történetét és a családi stratégiákat tekinti át. Ez értelem szerűen elengedhetetlen része a biográfiának, és ez esetben külön is indokolt, hiszen Thököly Sebestyén és Imre kivételével a család más tagjairól nagyon keveset tudunk. Ez a fejezet azonkívül, hogy bemutatja őket, nagyon alapos és részletes új ismereteket nyújt a Thököly, a Bethlen, a Gyulaffy és a Rhédey család összefonódó rokoni kapcsolatairól és a birtokviszonyaikról is. Az átlagolvasó ugyan időnként elveszítheti a fonalat az aprólékos részletekben, vagy úgy érezheti, hogy túl távol került a fő témától, azoknak viszont, akik ez a szakterületük, ez a rész valóságos kincsesbányának bizonyulhat.

A mű egészére elmondható, hogy az érdekérvényesítés, a vagyoni változások feltárása és nyomon követése végig nagyon erős eleme a disszertációnak. Itt nemcsak az eddig ismeretlen területekről, azaz Thököly Éva házasságon belüli vagyoni gyarapodásáról, vagy a per utáni fantasztikus visszakapaszkodásáról van szó, amelyeket Viskolcz Noéminak tökéletesen rekonstruált, hanem a már feldolgozottabb részekhez is új, fontos adalékokkal járult hozzá, így pl. Esterházy Pál által alapított hitbizományok változásait is sikerült feltárnia.

Szintén jelentős újdonságokkal szolgál Esterházy Pál és Thököly Éva házasságának bemutatása, a kapcsolat dinamikájának, az erőviszonyoknak, az akaratérvényesítésnek, a kialakított saját családi nyelvezet változásainak indoklása. Ez azért is öröndetes, mert a kora újkori házastársi életről részleteiben nem túl széles a tudásunk. A szerzőnek sikerült sokkal teljesebbé és színesebbé tenni Esterházy Pálnak a portréját is azzal, hogy az eddig nem, vagy csak kevésbé vizsgált magánemberi, családfői oldalát, törekvéseit feltárta. A tudományos újdonságok körét gyarapítja a házaspár mecenatúrájának megrajzolása. Különösen Thököly Éva tevékenysége izgalmas, hiszen a női pártfogói szerep szintén a kevésbé bejárt terepek közé tartozik. Feltáratlanságát és fontosságát mutatja, hogy a témát részletesen feldolgozó első, hazai szerzőket — köztük Viskolcz Noémit — felvonultató nemzetközi kötet, Krász Lilla szerkesztésében, ez év vége felé fog majd megjelenni. Ugyancsak az életrajzi kereteken túllépő nívó a korabeli jogrendszer működésének megvilágítása.

A fajsúlyos új tudásanyag mellett számos apróbb, szinte ingyencsésnek tekinthető új ismeret is olvasható. Ilyenek az inventáriumokból, végrendeletekből kinyerhető adatok, pl. a fraknói várban, Thököly Éva lakosztályában lévő képek felsorolása. Számomra az is izgalmas részlet volt, hogy Esterházy Pál a gyámi feladatok ellátásáért fizetést kapott a Magyar Kamarától, illetve, hogy milyen számottevő különbség volt a Thököly lányok és Nádasdy fiúk után

járó összegek között. Ennek az eltérésnek, ill. a lányok neveléséért kapott pénz drasztikus csökkentésének okairól szívesen olvastam volna akár többet is.

Amikor egy disszertáció ilyen adatgazdag és ennyi újdonságot tartalmaz, mindig kulcsfontosságú, hogy legyen egy következetesen végig vitt logikai szál, amelynek mentén felépíthetjük a művet. Fontos, hogy mindig fókuszáltak maradjunk, és el kell kerülni, hogy túlírjunk egyes részletkérdéseket. Ilyen szempontból a biográfia hálás műfaj, mert az életút időrendje kész szerkezetet kínál. Viskolcz Noémi is eszerint építette fel művét, bár a kronológiai fejezeteket megfűszerezte tematikus elemekkel is. Ezek különböző terjedelmű és súlyú részek, s olyan témákat ölelnek fel, mint például a mozaikcsalád összetétele és működése, a társasélet, az egészségügyi és étkezési szokások, a vallásosság és a mecénatúra, valamint az egyes életszakaszokban a vagyoni helyzet pontos felmérése, végül a végrendelet és a hagyaték kérdése. A fejezetek címei ismét csak ügyes találatok, mert egyszerre jelölnek időszakot, helyet, ill. pozíciót. A *Családban, Gyámságban, Házasságban, Bíróság előtt, Magányban* címek beszédesek, jól jelölik ki az életpálya egyes szakaszait, és mutatják Thököly Éva változó státuszát: a kivételezett gyermeket, a kiszolgáltatott árvát, a feleséget, a vádlottat és végül a kiszorított, mégis sikeres asszonyt.

Viskolcz Noémi legfőbb célja az életút teljes rekonstrukciója mellett deklaráltan az volt, hogy az eddig rejtve maradt Esterházy házaspárt és kapcsolatuk alakulását bemutassa, valamint rámutasson Thököly Éva jellemfejlődésére és belső erejére, amellyel sorsának hullámzásait és traumatikus élményeit sikeresen fel tudta dolgozni és le tudta küzdeni. Mivel a szerző is úgy látja, hogy a rokoni hálózat és a vagyoni viszonyok a korszak egyik leginkább meghatározó mozgatóereje, a disszertációban folytatólagosan és nagyon erőteljesen jelennek meg az ezeket tárgyaló részek.

A szerző maga is tisztában volt azzal, hogy ezeket és általában a sok nevet, adatot nehéz befogadni, megérteni és átlátni, ezért számos módon igyekezett segíteni az olvasót. A függelékben elhelyezett részletes kronológia megkönnyíti, hogy a történet szétfutó szálait, hirtelen felbukkanó, majd eltűnő személyeit követni tudjuk. A hat ábra elsősorban a rokoni kapcsolatokat és a házaspárnak a peres időszakban mozgatót kapcsolatrendszerét mutatja be. A családfák elsősorban a korai időszakra vonatkoznak. Szívesen láttam volna még Thököly Éva generációjáról is egy teljes családfát, a házastársakkal és a gyermekekkel, valamint az önálló életéből a kapcsolati hálójának ábráját. A disszertációban 36 darab táblázat kapott helyet. Ezek sokfélék, de mind a követhetőséget, a jobb megértést, az adatok könnyen áttekinthető rendszerezését szolgálják. Mivel nagyon sok szó esik a birtokokról, egy, a változásokat is megjelenítő birtoktérkép nagyon hasznos lenne még.

Szintén a jobb megértést és a követhetőséget szolgálják az egyes fejezetek végén lévő rövid összegzések, és orientálnak az általában a fejezetek, alfejezetek elején, vagy a történet fordulópontjain lévő kérdések is. Megszámoltam, Viskolcz Noémi összesen 42 kérdést tett fel. Ezek között dominálnak a többször is szereplő „Vajon mi történhetett?“, „Ki volt...?“ „Miért fontos/ mi volt az oka, miért lényeges ...“, „Vajon hogyan alakul...“ jellegű kérdőmondatok. Ezek elsősorban figyelemfelkeltő, ill. átkötő jellegű kérdések, érdekes stílusjegyei a disszertációnak. Ebben a műfajban egyáltalán nem jelentenek problémát, sőt segítenek megismerni a szerző gondolkodásmódját, történetfűzési jellemzőit. A publikált változatban azonban jobb lenne a kérdések számát erősen csökkenteni, mert ott már olyan hatásuk lenne, mintha egy elkészült ház körül otthagynák az építést segítő állványzatokat.

Érdekes sajátossága a disszertációnak az összefoglaló fejezet és a mű egésze közti kontraszt. Egyáltalán nem arról van szó, hogy az összegzés nem a disszertáció tartalmát adja vissza. A zárórész nagyon jól sikerült. Kiválóan mutatja be Thökoly Éva életét és házasságát, a boldog időszakokat, a fordulópontokat, a drámákat, a küzdelmet. Minden részlet kellően megvilágítva és megmagyarázva, tökéletesen egyensúlyban van. A férj és feleség karaktere jól megrajzolt, a jellemfejlődésük is nagyon ügyesen össze lett foglalva, és betekintő képet kapunk a többi fontosabb szereplőről is. Thökoly Éva kapcsán az öntörvényűség kialakulásának bemutatása mellett az is nagyon fontos, hogy a szerző folyamatosan rámutat az atipikus jelenségekre, azokra a szituációkra és szerepekre, ahol az asszonynak látszódnia kéne, de nem jelenik meg.

Az összefoglalás alapján az olvasó azt várja, hogy a disszertációban ugyanezen a színvonalon és hőfokon, de már részleteiben kibontva ismerheti meg a történet egészét és a főbb szereplőket. Helyenként ez meg is történik, pl. a házasság néhány alfejezeténél, a pert és a magányos időszakot tárgyaló részeknél. Az összefoglaló fejezet összeszedettség, világossága és dinamikája azonban nincsen meg a mű egészében. Eltöprengtem azon, hogy mi lehet ennek az oka. Azt feltételezem, hogy az élvezetes életrajz és az akadémiai doktori értekezés követelményeit a szerző túlzott mértékben elválasztotta egymástól, és érthetően az utóbbit tartotta szem előtt. Olyan példás disszertációt akart írni, amely vitathatatlanul mutatja az eredeti megközelítést, a saját kutatások dominanciáját, tömve van új tudományos ismeretekkel, és szemléletmódja teljesen elfogulatlan. A műben minden adat többszörösen leellenőrzött, minden kutatórok végig lett ásva, bármerre is haladt.

Ezek a törekvések rendkívül pozitívok, és csak dicsérni lehet őket. A problémát inkább az jelenti, hogy elmaradt egy erős szelekció, hogy a számtalan új adat közül mi kerüljön bele a műbe, és mi szolgáljon alapanyagul más tanulmányokhoz. Mivel Thökoly Éva személye és

sorsa eddig szinte teljesen ismeretlen volt, nyilvánvalóan a rekonstrukció lett az értekezés meghatározó vezérelve. Viskolcz Noémi pedig minden adatot, amit csak kikutatott, bele akart írni a műbe a maga teljességében. Részint azért, mert az ember örül, és nehezen enged el minden találatot, másrészt mert ezzel is bizonyítani lehet az új tudományos ismeretek meglétét és a szerző lenyűgöző alaposágát.

Ez azonban nem kívánatos következményekkel járt. Egyes részek túlzottan részletezőek lettek, és így nem illeszkednek szervesen a mű egészébe. Vagy az történt, hogy a sok adat nem állt össze egy kerek történeté, és a szövegben egymástól eltávolodva új információtartam nélkül többszörösen ismétlődik. További probléma, hogy a nagy erőfeszítéseket követelő kutatói és rekonstrukciós munkálatok miatt kevesebb energia és figyelem maradt az adatok elemzésére, amelyekből szívesen olvastam volna többet. Emellett szerintem az is megbontja a főszöveg egyensúlyát, hogy a vezérelv, azaz a fő gondolati szál — a birtokok és a vagyonmotivációs ereje — túlzottan meghatározó és helyenként kizárólagos hangsúlyt kap. Emiatt figyelmen kívül maradnak olyan szempontok, amelyekkel gazdagítani lehetne a történetet. Azt is sajnáltam, hogy míg a házaspár mindkét tagjának személyiségét, motivációit és sérelmeit, továbbá a kapcsolatrendszerüket nagyon jól sikerült bemutatni, a többi karakter kissé papírízű maradt.

A továbbiakban néhány jellemző példát szeretnék bemutatni a fent leírtakra. A Thököly családdal foglalkozó rész röviden bemutatja a család korábbi generációit, de alapvetően azt vizsgálja, hogy milyen örökség várt volna Thököly Évára, ha a család sorsa nem fordult volna tragikusra. Ez azért is fontos, mert később az erdélyi örökségrész megszerzésére komolyan törekedett az Esterházy házaspár. A rokonok, a birtokok, az osztozkodások és hagyatékok felsorolása nagyon jól megmutatja, hogyan mentek végbe ezek a dolgok ebben a korszakban, de a történet egészének szempontjából ez a rész túlírtnak tűnik. Szintén túl részletezőnek éreztem az apa birtokszerzési és biztosítási törekvéseinek ismertetését, különösen az 1663–1670 közti erdélyi tartózkodásainak napra pontos táblázatát. Mint korábban kiemeltem, ezek az adatok újdonságnak számítanak, és más szempontból kincsesbányák, de itt túlzottan hangsúlyosak. Különösen úgy, hogy a családtól ténylegesen megkapott szellemi örökség nincs kibontva. Forrás lenne rá, hiszen elszórtan lehet olvasni egy-egy mondatot arról, hogy a Thököly udvarok a Szepesség jelentős kulturális és vallási központjai voltak, és pl. Thököly Éva anyai dédapja velencei és flandriai kárpitokat is hagy a lányaira, apja pedig jelentős építkezéseket folytató mecénás volt.

Thököly Istvánról nagyon sokat megtudunk a különböző alfejezetekben, de jó lett volna egy összeszedett és részletes jellemrajzot is kapni az apáról, amelyet a műben most legin-

kább csak egy Bethlen Miklós idézet szolgált. Nincs kellően kibontva Thököly Éva gyermekora sem. A *Thököly-udvar* című alfejezet érinti ugyan a témát, megtudjuk pl., hogy szánkáltak, születésnapokat ünnepeltek, de sajnos nagyon hamar a vagyongyarapodásra és a politikai eseményekre terelődik az eredetileg az udvarnak szentelt figyelem. Így nem kapunk pl. arra az izgalmas kérdésre sem választ, hogy egyáltalán hogyan élték túl a Thököly gyerekek a gyermekkorukat. Thököly István ugyanis négy kisgyerekekkel maradt özvegyen, akik közül a legidősebb négy és fél, míg Éva, a legkisebb mindössze héthónapos volt. Az apa nem nősült újra, ami a hasonló szituációban lévő férfiaknál ritka a korban, és ahol megtörténik, ott pontosan tudjuk, hogyan, kiknek a segítségével tudta a családfő működtetni az anya nélküli rendszert.

Thököly István esetében ezt nem tudjuk meg. Viskolcz Noémi szerint „az udvarban élő rokon nők, főemberek, familiárisok nő családtagjai” nevelték a gyerekeket, két személyt meg is nevez, de nem kapunk róluk több információt. Ilyen kis gyermekeknel egy ilyenfajta felállítás kaotikusnak, amolyan sok bába közt elvész a gyermek szituációnak tűnik, tényleg csoda, hogy baj nélkül mind felcseperedtek. Szintén hasznos lett volna a gyermekkor helyszíneit is jobban figyelembe venni, amelyekről írt ugyan a szerző, de más szempontokból. Pedig az értekezésből is világos, hogy mindezekre van forrás, főként Keczer Ambrus és Bél Mátyás tollából. Viszont több helyen is úgy éreztem a disszertáció olvasásakor, hogy Viskolcz Noémi nem szívesen aknáz ki olyan adatokat, amelyeket nem ő tárt fel. A késmárki vár kapcsán pl. azt emelte ki, hogy Bél Mátyás írta le a „200 vendég fogadására alkalmas hajdani palotaterem freskóit és az elegáns, márvánnyal burkolt tereket.” De mindezt már nem részletezte vagy elemezte. Talán azért, mert a forrás ki van adva, az olvasó leemelheti a polcra, ha tudni akarja pontosan milyen freskók között szaladgált a kis Thököly Éva. Úgy gondolom tehát, hogy az adatok rendszerezésével és elemzésével sokkal többet tudna a szerző mondani a főhős gyermekkoráról, a családban töltött meghatározó első tizenegy évéről.

A Thököly lánytestvérek esetében láttam leginkább úgy, hogy nem sikerült a feltárt adatokat egybefogni. Az értekezés több helyén olvashatunk a nővérek aktuális helyzetéről, férjeikről vagy gyermekeikről, továbbá szó esik együttléteikről, közös utazásokról, pénzügyi akciókról, és nagy általánosságban a két Esterházy-Thököly házaspár összejárásairól. Az olvasóban azonban nem alakul ki egy plasztikus kép a két nővér személyiségéről. Helyenként sikerült jól ábrázolni, máshol viszont egyáltalán nem látjuk, hogy a történet során éppen hol, milyen életszakaszban és állapotban vannak, milyen kapcsolatot tudnak fenntartani egymással.

Nehezíti az olvasó dolgát, hogy míg Thököly Mária rövid első házasságáról egy külön alfejezet szól, a sokkal meghatározóbb másodikról nincs ilyen. Az értekezés öt, egymástól távol eső pontján kapjuk meg azt az információt, hogy 1680-ban Mária Nádasdy István felesége lett, de maga a férj nincs a disszertációban bemutatva. Annyit tudunk meg róla, hogy Thököly Imre mozgalma mellé állt, amiért elnyerte a füzéri uradalmat, majd Thököly Máriával együtt az ostromlott munkácsi várba szorult, ahol elhunyt. Egyáltalán nincs elhelyezve a családban, nem tudjuk meg, hogy kik voltak a szülei, hogy Esterházy Pál a nagybátyja, öccsei pedig Pál gyámgyerekei. Nincs kibontva, hogy apjaik megítélése miatt mennyiben hasonló az ifjú házastársak társadalmi és vagyoni helyzete, ill., hogy a házasságkötésükben milyen szerepet játszott Esterházy Pál, valamint a család egésze. Pedig Viskolcz Noémi azt leírta, mint érdekes tény, hogy az ungvári esküvőről Esterházy Pál húga, Mária, mint Nádasdy István nagynénje gondoskodott. Az értekezésben a házassággal kapcsolatban egyedül Esterházy Pálnak az évekkel későbbi haragjára került a hangsúly, amit az unokaöccseinek és egyben pártfogoltjainak, a Nádasdy fiúknak az elpártolása váltott ki.

Emellett fontos lett volna a Thököly Imre és Nádasdy István közti kapcsolat történeti háttérének alaposabb elemzése, mert ez az értekezés szerint is hosszabb távon hatással volt a nádor és Thököly Éva kapcsolatára, sőt a nővérek társadalmi helyzetére is. Nem véletlen, hogy Éva nővéreinek későbbi házastársai már nem a magyar arisztokráta közül kerülnek ki. Thököly Éva tragikus élete jól hangsúlyozott, de érdemes lenne párhuzamba állítani Thököly Mária hasonlóan nehéz sorsával, amelyben ráadásul a sors megismételt egy nagy traumát: 14 évesen a császári csapatok által körülvárt árvai várban volt, és élte át édesapja halálát, majd 30 évesen Munkácson került teljesen hasonló helyzetbe, ahol a férjét veszítette el.

Egy-egy forrás teljesebb körű elemzésének hiányára csak egy apróbb példát hoznék. A fraknoi vár 1692-ből és 1694-ből származó két képleltárát feltárva, Viskolcz Noémi táblázatba foglalva bemutatta a Thököly Éva szobájában lévő festményeket, majd egy bekezdésben megerősítette a táblázatból kiolvasható változásokat: a képek számának csökkenését, milyen alkotások kerültek ki, és melyek voltak az új festmények. Ennél több információt nem kaptunk, női portrészobaként van definiálva a helyiség, még úgy is, hogy 1694-ben egy tájkép és két Szűz Mária ábrázolás is idekerült. A képleltárt a szerző inkább azért tartja fontosnak, mert ez igazolja, hogy Thököly Évának önálló lakrésze volt a várban.

Valószínűleg nem maradtak fent olyan jellegű források, mint Kismarton esetében, így nem lehetett nyomon követni, hogy Thököly Évának milyen szerepe volt a festmények kiválasztásában vagy az átrendezésükben. Viskolcz Noémi leírása szerint 27 helyiségben voltak festmények. A reprezentatív terek mellett például a hálózásban, Thököly Éva lakosztályában

és a leányasszonyok házában helyezték el a képeket. Szerintem izgalmas lett volna megvizsgálni, hol milyen képek voltak, ill. két év múlva ezek hogyan változtak, pl. vándoroltak-e a szobák között, esetleg végleg kikerültek, vagy teljesen újak érkeztek. Az is informatív lehet, hogy milyen különbségek fedezhetőek fel a reprezentatív és az intimebb jellegű területek festményei között. Szívesen olvastam volna arról is, hogy egyáltalán kiknek szóltak ezek az alkotások. Egy jól meghatározható közönség láthatta az erőteljesen átalakított mellékrezidenciát, vagy Thököly Éva bolyongott nap mint nap az első feleség és az elhunyt gyermekeknek a portréi között? Engem a képek száma és mérete is érdekelt volna. Ezek az plusz információk nyilván nem változtatnának semmit az értekezés fő megállapításain, de éppen az ilyen részletek teszik élettelibbé a szereplőket és környezetüket, és teremthetik meg azt a miliót, amibe az ember az olvasás közben szinte beköltözhet.

Az opponensi véleményem végén megfogalmazott kritikákat — talán meglepő módon — nem az értekezés minősítésének céljából írtam le, hanem azért, mert a mű jól láthatóan egyben publikálásra is készült. Ezt mutatja a nagyon gazdag és izgalmas képanyag, a kronológia és a helynévkonkordancia is. De látni kell, hogy ez a mű, valóban az, aminek készült, egy akadémiai doktori disszertáció, és mint ilyen, teljes mértékben, kitűnően be is teljesítette a küldetését. Talán nem fog örülni Viskolcz Noémi annak, amit mondok, de ezután jön az, hogy az akadémiai címre pályázóból bestselleríróvá kell válnia. Immár terhek nélkül, örömből lehet megírni ezt az izgalmas és fordulatos történetet a maga sokszínű szereplőivel és gyönyörű nyelvezetükkel.

Viskolcz Noémi tudományos munkássága és magas színvonalú disszertációja minden téren megfelel az Magyar Tudományos Akadémia elvárásainak. Javaslom a doktori értekezés nyilvános vitára bocsátását, és a doktori cím odaítélését a legmelegebben támogatom.

Nagymaros, 2023. szeptember 6.

Horn Ildikó

az MTA doktora